

Проф. др Богумил ХРАБАК*

ЦРМНИЧКА НАХИЈА
У КАРАМАХМУДОВОМ ЗЕМАЊУ
(1777-1796)**

Октобра 1996. завршило се 200 година од познате битке на Кру-сима (3. октобра 1796), која је Црногорцима донела престанак плаћања харача, државну независност и фактичко прикључење Пипера и Бјелопавлића. Тој годишњици био је посвећен научни скуп у Подгорици (1-3. октобар), али ће чланака и прилога о Црној Гори у времену Махмуд-паше Бушатлије бити и у стручним часописима и зборницима радова. О Црмничкој нахији у поменуто време још нико није објавио посебно писан рад, уосталом као ни за раније доба. Није боље ни са другим црногорским нахијама.

Овај прилог израђен је првенствено на архивалијама Которског архива, а понеки подаци потичу и из архива у Херцег-Новом, Дубровнику, Задру и Венецији.

Црмничка нахија била је у општем сиромаштву Црне Горе турскога периода ипак најбогатија од четири црногорских нахија. Та околност је утицала да је Црмница много више финансијски исцрпљивана него остали делови Старе Црне Горе. Та нахија преко млетачких Паштровића и отоманског Бара налазила се надомак јадранске обале, и преко тих излазака имала је лакши и интензивнији додир са средоземним светом. У Паштровићима су се налазили зимски пашњаци за стоку Црмнице. Те

* Аутор је редовни професор Новосадског универзитета и хонорарни професор у Никшићу, Бањалуци и Приштини.

** Кара-Махмуд Бушатлија владао је као мутесариф (санџак-бег) Скадра од 1202. године од Хиџре (25. X 1777 - 13. IX 1778). У нашој науци време његовог управљања је погрешно наведено, са 1779. годином, а његовог оца од 1763. до 1779; власт коџа Махмуд-паше је више пута прекидана, а раније је почела, али је он сигурно умро још 1775. године и наследио га је старији син Мустафа (М. Спахо, *Скадарски мушери* Махмуд-паша Бушатлија према турским документима, Историјски записи 1963, 669).

околности су, уосталом, допринеле нешто повољнијем економском положају нахије. Због тих зимских боравишта (хиберна) и општег стремљења ка јужном приморском суседству настајали су стални спорови.

Дуготрајни сукоб постојао је око села Глухи До, које је насеље до средине XVI века припадало Паштровићима. Ту општину су преузели силом Црмничани и населили су је својим живљем. Арбитраже разних органа власти (1560, 1570) одређивале су да село треба вратити Паштровићима, али се Црмничани нису држали пресуда. У лето 1672. Црногорци су напали Паштровиће и нанели им велику штету. До привремене одлуке дошло је маја 1673. године. Крајем XVII века Паштровићи су ипак држали Глухи До, али су винову лозу и воћке у том селу као и у суседном Попову Црногорци попалили 1690. године. Нека црмничка села страдала су и у пљачкама самих Црногораца; Његуши и млетачки хајдуци oplенили су у селу Буковици 220 грла стоке, а Паштровићи су тражили дозволу од млетачких власти да оплене Црмници на сличан начин. У неком окршају са Баранима (1686) Паштровићи су постигли завидан плен, али су им га одузели Црногорци. Сукоба Паштровића са суседима било је још више у XVIII столећу, најчешће због зимских испаша.¹

На Бар је Црмничка нахија увек морала да обраћа пажњу, јер су јој Турци обично долазили преко Бара. На нимало пријатељско окружење утицала је неслога између кнежина и саме нахије: Бољевићи и Лимљани представљали су једну политичку струју, док су Дукљани, Глухи До и нека друга насеља сачињавала супротну струју.

Кара-Махмуд, син коџа Махмуд-паше Бушатлије, дошао је на власт у позну јесен 1777. године, после смрти старијег брата Мустафе, од кога је примио аманет да не рачуна са Цариградом, него да се као мутесариф (санџак-бег) држи што самосталније. Махмуд-паша имао је изузетно велике амбиције да створи независну државу која би укључивала Босну и Херцеговину, Дубровачку Републику, млетачко приморје јужно од Неретве, Стару Рашку, Косово и Метохију, целу Албанију, Епир и Тесалију, као и Македонију са луком Солуном. У тим плановима прво је требало покорити Црну Гору, јер су Црногорци увек могли да ударе на бок, нарочито кад би паша био заузет на другим странама.

Скадарски господар имао је доста противника и у властитом санџаку. То су били у Подгорици Спужанин Абдулах-паша Пармаковић и становништво Бара. Капетан Бара је јула 1779. са спушким капетаном отпутовао у Травник, у пратњи 30 људи, да приме упутства од босанског валије. У Подгорици, Спужу, Жабљаку и Бару они који су у породици говорили српски и осећали етничко сродство са Босанцима и Херцеговцима били су и у политичким односима блиски босанском ејалету, док су Арбанаси начелно подржавали род Бушатлија и у Колашину и Никшићу (у босанском подручју).

¹ Г. Станојевић, *Из историје Црне Горе у XIV и XVII вијеку*, Историјски записи бр. 2/1959, 332-5 и 348-50; Ј. Миловић, *Зборник докумената из историје Црне Горе*, Цетиње 1956, 239, 209, 101, 123, 182; Историјски архив Херцег-Новог, ПУМА, filza VII, 654, Ј. Вукмановић, *Паштровићи*, Цетиње 1960; Б. Храбак, *Поморсјиво, гусари и божићовље у Паштровићима (XV-XVIII век)*, Историјски записи бр. 4/1995, 115-17.

У позну јесен 1781. године у Црну Гору је приспела аустријска војна мисија на челу са пуковником Паулићем. По његовом савету Црногорци су (још од марта 1782) почели да набављају и депонују муницију. Паулићевим новцем чланови најугледније породице у Црмници Пламенци куповали су барутни прах и олово за Црмничку нахију. Спушки паша је сходно договору са гувернадуром Јованом Радоњићем о узајамном помагању послао Црмничанима и другим Црногорцима четири коња натоварена израђеним фишецима са готовим убојним мецима и обећао да ће им још дати ако Бушатлија завојшти против њих.²

Почетком маја 1782. године сазван је збор на Цетињу, на коме су се прваци заклели да ће држати веру до Митровдана и да ће одложити своје међусобне зађевице; заклетва је значила да ће се све нахије сложено борити против Бушатлије, а да ће помоћи спушког пашу Пармаковића.³ Нека села Црмничке нахије (Селце, Глухи До, Дупило, Годиње) нису одржала реч, него су, као најизложенија и најугроженија, послала своје кнезове у Скадар. Паша их је обдарио, предао им је шест застава, с тим да му се придруже на походу против Црне Горе. До најезде, ипак, није дошло. У то доба црногорске нахије више плаћају него одбијају предају харача и воде компромисну политику према околним муслиманским градовима. Изузетак је представљала једино Катунска нахија.⁴

У то време црногорски црквени поглавар био је Арсеније Пламенац, родом из владајуће црмничке породице Пламенац. Митрополит је умро 15. маја, а Петар Петровић још није био завладичен. Махмуд-паша је настојао да искористи ситуацију без духовног старешине, те је одлучио да нападне Црну Гору. Почетком 1784. године Кара-Махмуд је на веру ухватио неке Црмничане и 16 Цеклињана и сасекао их је, а готово све главаре Брда заробио. У Бар и Подгорицу пребао је велику количину стрелјива и хране. Марта 1784. настали су, уз сталне претње, лакши окршаји. После одласка првака из једног његушког и једног црмничког села у Скадар, Кара-Махмуд је послао поруке које су значиле да жели да нападне Паштровиће.⁵ У јесен 1784. Дубровчани су дознали да су се Црногорци сагласили да годишњи данак државном суверену плаћају не султану него Махмуд-паши из Бушата.⁶ Октобра 1784. године Дивански савет у Цариграду наредио је командантима тврђава да сједине трупу против одметника у Скадру и да из Бара и Улциња ударе на Бушатлију.⁷

Године 1785, испуњене војним припремама Махмуд-паша против Црне Горе и млетачког приморја, Црмничка нахија се одвојила од Црне Горе, подстакнута многобројним поклонима скадарског господара. Па-

² Вл. Ђорђевић, *Црна Гора и Аусџрија у XVIII веку*, Београд 1912, 37-8.

³ В. Ђорђевић, н. д., 38-9; Г. Станојевић, *Црна Гора пред стварање државе*, Београд 1962, 87-8.

⁴ Г. Станојевић, *Црна Гора*, 68, 82.- И которски ванредни провидур се надао да ће одвојити Црмничку нахију од Црне Горе, те је Пламенцима слао дарове, узалудно их наговарајући (В. Ђорђевић, н. д., 40).

⁵ Г. Станојевић, *Црна Гора*, 84-5, 86, 87, 88.

⁶ Historijski arhiv u Dubrovniku (HAD), Latt. Lev. СП, s. p. (13. XI 1784).

⁷ М. Спахо, н. н., 671.

ша је од Паштровића тражио слободан пролаз за Црну Гору.⁸ Још пре средине маја Кара-Махмуд се састао у Подгорици са челницима Горњих Брда и Црне Горе; паша је на скупу тражио да се црногорски главари покоре његовој вољи и плате заостали харач, односно да и убудуће редовно плаћају, претећи да ће у супротном прегазити Црну Гору. У исто време гувернадур Јован Радоњић је сазвао збор, на коме су Катуњани и Цеклињани изјавили да ће се одупрети турском притиску, док су Црмничани, Љешњани и Пјешивци били за то да се нахије покоре скадарском мутесарифу, јер су они због свог претходно исказаног држања добили опроштај од предаје данка.⁹ У другој половини маја гувернадур Радоњић послао је свог рођака Јова Попова у Скадар. Махмуд-паша је тада изјавио да ће одустати од најављеног похода ако му Црногорци исплате харач за протеклих 15 година и ако приме неколико његових људи који би у његово име управљали Црном Гором, која би претходно послала таоце и из Његуша.¹⁰ После тога је 9. јуна сазван нови збор на Цетињу. На њему су једногласно одбили Махмудове услове, те су сви дали реч да ће се борити до последњег човека.¹¹ Десет Црмничана је саопштило Дубровчанину Антуну Пилату (који је у Улцињу градио бродове и који се задесио у Скадру) да је 70 црногорских села уједињено против Бушатлије, што би значило готово цела Црна Гора.¹²

Четрнаестог јуна млетачки потконзул из Скадра јавио је из Спи-ча млетачком капетану Јадрана да је скадарски мутесариф скупио 30.000 војника да би извео насилан прелазак преко граница млетачке државе и да би опљачкао градове, посебно Херцег-Нови, који је Бушатлија у првом реду мислио да врати у посед Османског царства. Будући да је Црмница била уговорила да се подвргне Кара-Махмудовој власти, то потчињавање је скадарски господар мислио да изведе и са осталим нахијама Црне Горе. После тога постојала би могућност да се изведе најезда Доброте, Рисна, Пераста и Херцег-Новог.¹³ Поход је започео 18. јуна увече, кад су Црногорци напали колону скадарске војске која је наступала од Мораче и нанели су јој извесне губитке. Сутрадан турска војска је код Сињца, на десној обали Мораче, била одбачена, али је истога дана Махмуд-паша обухватио црногорске борце појачаним снагама. Поражени Црногорци су (20. јуна) напустили даље сукобљавање и разишли се својим домовима.¹⁴ Тиме је пут према Цетињу био отворен. Цетиње је поседнуто без борбе 23. јуна, а део Катуњана се повукао у неприступачна

⁸ Ј. Н. Томић, *Махмуд Бушаџлија, паша скадарски*, Глас СКА 76, Београд, 101-2.

⁹ Историјски архив у Котору (у даљем тексту: ИАК), УПМ ССИ, Е 3 од 17. V 1785.

¹⁰ Ј. Томић, *Махмуд*, 140.

¹¹ Исто.

¹² НАД, АСММ XVIII s., sv. СХХVIII, № 3176/1, Улцињ 11. VI 1785.

¹³ ИАК, УПМ ССИ, Е 1, 14. VI 1785. У то време Кара-Махмуд је упутио писмо црмничким првацима да све војно способне мушкарце мобилишу, те пођу на Цетиње да приме наредбе о деловању у оквиру колоне турске војске која је имала задатак да заузме Брајиће, Поборе, Маине и Грбаљ (ИАК, УПМ ССИ, busta D № 29 од 26. VI 1785).

¹⁴ Г. Станојевић, *Којеј је дана 1785. године Махмуд-паша освојио Цетиње*, Весник Војног музеја V, Београд 1958, 210.

брда и одатле је наставио са герилским препадима.¹⁵

После паљевине 150 кућа, пљачке и спаљивања манастира, највећи део скадарске војске напустио је Цетиње 27. јуна. Бушатлија је решио да при повратку за Скадар прође кроз Грбаљ и Паштровиће и да поново подвласти Поборе и Брајиће. На такав маневарски обухват скадарског мутесарифа је понукала неслога Цетињана и Црмничана и мржња Брајића према Црногорцима.¹⁶ Покорена је и Катунска нахија изузев Цуца, а из појединих места узето је укупно 80 талаца. Повратак у Скадар био је неминован зато што није било могуће сакупити довољно хране, па је наставак операције према Херцег-Новом одложен за наредно пролеће.¹⁷

Још пре одласка са Цетиња Бушатлија је тражио од Црмничана да се укључе у његову војску; војно способни имали су да под оружјем дођу на смотру на Цетиње и да уђу у колону која је добила задатак да маршује преко Брајића према Поборима, Маинама и Грбљу.¹⁸ Због мањка јестива и летњег невремена планирана маршрута је скраћена, те је паша преко Брајића и Паштровића прешао у Бар. Његова војска је обе поменуте области опустошила (29. јуна) уништивши зграде, а у Паштровићима је приредила покољ позваних старешина који су одбили да постану пашини поданици.¹⁹ Црмничани су морали бити крајње потресени, јер су Брајићи и Паштровићи били њихови први суседи и јер је таква судбина и њима стално претила.

Пошто је Порти постало јасно да Бушатлија ради на окрупњавању свога одметничког подручја у коме би био независтан монарх, већ почетком 1786. године сакупљана је војска у Румелији и у Босни и Херцеговини за обрачун са издајником. Махмуд-паша спремао се за одбрану. Дошао је у Подгорицу да Брђане и Црногорце привуче на своју страну, делећи им новац, а све црмничке челнике позвао је на разговор у Бару. Од Црмничана је захтевао чак 70 талаца.²⁰ У другој половини априла 1786. године Махмудов рођак из Подгорице Хусеин-ага Међикука дошао је на Ријеку (Црнојевића) да сабере Црмничане и друге Црногорце, који би се заједно са Турцима борили против Брајића; чак је и сам паша требало да дође у Бар да би кренуо на брајићку општину.²¹ У то време црмнички угледници били су политички подељени: неки су били уз босанског валију, други за Бушатлију, трећи за Венецију, четврти за Аустрију.²²

Почетком лета Хусеин-ага Међикука је поново послан у Црмницу да побере харач, а у Бар су му стигле две лађе са дрвеном грађом и кречом, јер је постојала намера да се у црмничкој околини сагради нека

¹⁵ Ј. Томић, *Махмуд*, 146.

¹⁶ ИАК, УПМ СС1, Di (27. VI 1785), N° 25 (27. VI 1785).

¹⁷ Исто, D 28 од 27. VII 1785.

¹⁸ ИАК, УПМ СС1, Di, N° (26. VI 1785), 30 (26. VI 1785).

¹⁹ ИАК, УПМ ССII, F 22 (2. VII 1785), 23 (9. VII 1785), 23 (9. VI 1875), 21 (2. VII 1785), 24. и 25 (16. VII 1785), 21 (14. VII 1785); Ј. Томић, *Махмуд*, 153-4.

²⁰ Archivio di stato, Venezia, Prov. gen. di Dalmazia ed Albania, filza 650, Котор 28. II, 13. III и 5. IV 1786.

²¹ Исто, Котор 25. II 1786; Г. Станојевић, *Црна Гора*, 19-20.

²² НАД, АСММ XVIII s., sv. CLI, N° 3150/183, Пераст 29. IV 1786; Г. Станојевић, *Црна Гора*, 121-22.

тврђава, како би се племена трајно држала у запту. У Црмницу је одмах потом приспела група спушких ага, тражећи да се њима исплати годишњи данак,²³ предвиђен по наредби Порте да се из њега плаћа спушка посада. Бушатлија је прво побрао порез за себе лично, а потом се сагласио да Спужани уберу обавезу према Портином налогу. Приликом одласка у Кавају (октобра 1786) Махмуд-паша је писмом наредио Црмничанима да ударе на Паштровиће. Гувернадур је писменим порукама спречио наступ Црмничана у приморје,²⁴ где су они имали и својих ранијих рачуна.

Почетком јануара 1787. године Махмуд-паша је поново наредио Црмничанима да нападну Брајиће. На збору Црмничана у Сотонићу (11. јануара) одбијен је тај нечастан захтев. О томе је одмах писано збору Брајића и Паштровића. Кара-Махмуд је сазнао да је сердар Михаило Пламенац онемогућио извршење заповести о нападу и на Паштровиће и на Брајиће, те га је позвао на разговор, ако је још уз њега. Због наводне издаје Црмница је изгубила хиљаду цекина, који би новац био враћен Михаилу да се појави у Бушатлијином сарају. Дуг од 1.000 дуката за неплаћени харач наметнут је Црмничанима на збору у Голубовцима (Зета), на коме је говорио и Махмуд. Он је са братом Ахмедом дошао на скуп са лова на вукове, а на збор су дошле и спушке аге, којима су Пламенци одбили да исплате други годишњи данак (први је покупио Бушатлија). Црмничкој нахији је забрањено да ће је на пролеће прегазити турска ордија ако одмах не преда хиљаду цекина. Исплата је ипак обављена без затезања.²⁵

Кара-Махмудови подухвати током 1787. године до жетве били су ограничени великом глађу која је захватила пределе Скадарског санџака и Црне Горе. Првих недеља године скадарски мутесариф је наредио у Зети, Крајини, Шестанима, Мркојевићима и Бару да свако домаћинство преда по стар кукуруза и да се та храна транспортује у Црмницу за потребе походних трупа. Хусеин-ага Меџикука је добио налог од скадарског господара да помоћу Црногораца (дакле, пре свега преко Црмничана) изазове сукоб са Млечанима, јер је покоравање свих црногорских нахија имало да буде увод у почетак операција. Меџикука је Црногорцима обећао сто цекина за главу каквог Латина коју би му донели. У самој Црмници Бушатлија је радио о глави Михаила Пламенца и његове браће.²⁶ Кад је схватио да му Порта преко босанских и румелијских трупа спрема опсаду Скадра, Кара-Махмуд је (крајем фебруара) са Млечанима поправио односе. Махмуд-паша је 4. фебруара одржао састанак са црногорским главарима, на коме је поред харача тражио таоце, пре свега од Љешанске нахије,²⁷ изложене наступу босанске војске. Барани су у то

²³ Г. Станојевић, *Црна Гора*, 123-26.

²⁴ ИАК, УПМ D 22, Ј. Радоњић ванредном которском провидуру 4. XI 1786.

²⁵ ИАК, УПМ XXI, D 23 и 29 (11. I 1787), Н 5 и 6; Г. Станојевић, *Црна Гора*, 127.

²⁶ ИАК, УПМ ССИ, D 3 (30. I 1786 м.в.); D 11 (1. II 1787); D 12, D 13 (1. II 1787), Н 13 (13/24. I 1787).- О глади у Црној Гори: В. Ђорђевић, н. д., 68-9. - Глава Михаила и Ђорђија Пламенца уцењене су са 600 цекина (ИАК, УПМ СXLIX); N° I 3 и 18

²⁷ ИАК, УПМ ССИ, Н 10 (24. II 1787) Н 11 (5. II 1786 м.в.); М. Спахо, н. н., 874.

време важили као шпијуни Махмуд-паше²⁸ не само у односу на приморје Млечана него и кад је реч о Црмници.

Прве недеље марта 1787. године гувернадур Радоњићу дошли су изасланици скадарског господара са молбом да се Радоњић помири са Махмуд-пашом и да му буде при руци у подухвату против Млетачке Републике. То је Радоњић одбио, али је то поверио которском ванредном провидуру, као и да ће напад скадарских трупа на Црмницу уследити за два дана (тј. око 12. марта). Гувернадур је молио провидура да омогући склањање Радоњићеве породице на сигурно место, тј. у град, констатујући да је управо тада наступио тренутак кад Сињорија треба да помогне Црногорце, на означајући у чему би се та помоћ састојала.²⁹ Крајем марта Хусеин-ага Међикука писао је црмничким првацима (сердару Мојсију Пламенцу, проти Тодору и поповима Илији из Дупила, Мишку, Сави, Стефану, Перу Радаћићу и главарима) да ће доћи са пратњом од 10-12 људи и да и они дођу са толико пратилаца, па да разговарају о узајамном добру. Поменути сердар Мојсије је седмичу дана раније тражио од ванредног провидура у Котору праха и олова, молећи да му провидур лично одговори, да зна на чему је.³⁰ У писму од 24. фебруара Радоњић је обавестио провидура да ће паша напасти Црмницу и Паштровиће са стране Бара и да има у програму и напад на Котор, те му је поручио да чува међе свог управног подручја да не би било какве издаје,³¹ алудирајући на превртљиво држање Паштровића.

У последњој декади маја младићи из братства Пламенаца убили су два муслимана без знања и одобрења својих старијих. Глуходољани су дошли у Бар да ухвате веру са Баранима; барски капетан им је саопштио да може да углави мир са свима Црногорцима осим са Бољевићима, са којима не може бити мира ни поверења. У Црмничку нахију стигло је писмо босанског валије, које је изразило наду да ће ускоро бити сазван збор свих Црногораца.³² Граничари млетачких области обавестили су (15. маја) Котор да траже да се ухвати вера са Црмничанима; од црмничких села само су Глуходољани пристали да пруже гаранције о мирном држању Спичанима.³³ Кнежине Бољевићи и Лимљани напали су Зећане и Шестане,³⁴ који су важили као присталице Махмуд-паше.

Црмничани који су дотад словили као верни Махмуду Бушатлији убили су пашине харачаре кад су се појавили у њиховој средини. Монах Ђорђије Пламенац понудио се ванредном которском провидуру да ликвидира силника Кара-Махмуда, и то без икакве награде, али у покушају није успео.³⁵ Стање у Црмничкој нахији било је тешко и жалосно. Бољевићи и Дупиљани су се узајамно убијали. Против Бољевића било је више

²⁸ ИАК, УПМ ССИ, D 13 (11. II 1787).

²⁹ Исто, D 39 (10. III 1787).

³⁰ ИАК, УПМ ССИ, D 39 (10. VIII 1787), H 9 (29. III 1787), H 24 (22. III 1787).

³¹ Исто, H 10 (24. II 1787).

³² Исто, G 6 (25. IV 1787).

³³ Исто, G 9 (15. V 1787).

³⁴ Исто, G 12 (3. VI 1787).

³⁵ Г. Станојевић, *Црна Гора*, 132, 133, 134.

од половине нахије, тако да се цела нахија, са изузетком Бољевића и Лимљана, здружила са Дупиљанима против друге стране која је држала страну Босанцима. Дупиљани су предали Махмуд-паши таоце, а у замену су примили таоце из Осеоца. У кнежевину Бољевића упадали су остали Црмничани са свих страна, нарочито са циљем да побију чланове породице Пламенаца.³⁶ У страху од репресалија босанских трупа, Зећани су затражили уточише у Црмници.³⁷

Кад је војска из Босне и Херцеговине заузела Подгорицу, у том граду нашао се (у последњој декади јула) Михаило Пламенац. Босански валија га је лепо примио и почастео и дао му је војничку пратњу до Бара. Барски капетан био је такође присталица Босанаца а не Арбанаса. Он је послао писмо црмничком сердару Мојсију Пламенцу и нахијским првацима, замоливши их да му у Бар упуте 50 Црмничана да би свет видео да се и Црна Гора удружила са Босанцима; дао им је на знање да ће се предати забораву штете које су Црмничани наносили Баранима; појединим главарима капетан је послао сто талира мита. Црмничани су одвртели да у свако доба могу послати сто људи у Бар за борбу против Бушатлије. Шестани су, као Арбанаси, још увек држали са скадарским управљачем; Кучи, Пипери и Вasoјевићи, некад такође Кара-Махмудове присталице, тада су пришли босанском валији, коме су нагињали и Клименти, свакако под утицајем Куча. Таоцима из Црне Горе (па и из Црмнице) запретила је опасност да их не побије скадарски силеџија.³⁸

Прве августовске седмице Михаило Пламенац је пошао у Бар. После извесне уздржаности Црмничани су трећег дана по његовом одласку сви хтели да пођу за њим. На граници Сутормана прispело им је писмо од Кара-Махмуда са извесном свотом новца за подмићивање, уз препоруку челницима да не иду у помоћ босанском везиру. Махмуд-паша је у Црмници вршљао преко повереника међу Селчанима и Дупиљанима, што је најгоре утицало на Црмничане да не иду у Бар. Стога је М. Пламенац стигао у град под Румијом само са 50 пратилаца. На став Црмничана утицале су и гласине да је босанска војска потучена у кланцу при првом наступу на Хуму и да стање у њеним редовима није понајбоље. Сви Црмничани, изузев Лимљана, вратили су се са путовања у Бар. Неки Бољевићи при повратку са пута у Бар беху нападнути од Шестана и Селчана. Тих дана вођена је преко Михаила Пламенца учестала преписка између босанског валије и Барана. Татари (курири) при преласку из Хума у Доњу Зету наилазили су на сметње. Од Барана били су код босанског везира Суља Хамзагић звани Агон и Ибрахим-ага Мустафагић, који су се (пре 9. августа) вратили у Бар.³⁹ При одласку везиру ова двојица су М. Пламенца тражили да у име босанског валије дадне веру Дупљанима док валија не уђе у Скадар; Пламенци су ту веру дали. Та двојица су Црмничанима упутили позив да дођу у госте у Драч;

³⁶ ИАК, УПМ СС1, G 3 (21. VI 1787).

³⁷ Исто, G 4 (14. VI 1787).

³⁸ Исто, D 35 (29. VII 1787).

³⁹ Исто, I 16 (11. VIII 1787).

слично писмо су примили и Пламенци, али ови нису нашли да је време за гошћење, него су настојали да Црмничане поведу против Шестана, да се не би потпуно придружили пашиној војсци.⁴⁰ Барани су се, иначе, срчано испрсили према Скадру, чија су морска лука били. У Бару су живели Цаушевићи, родом Скадрани, главни Махмуд-пашини противници.⁴¹

Дупиљани су предали Махмуд-паши таоце, а у замену су примили таоце из Сеоца. У кнежевину Бољевића упадали су остали Црмничани са свих страна, нарочито са циљем да побију чланове породице Пламенаца. У страху од репресалија босанских трупа, Зећани су затражили уточишта у Црмници.

Борђије Пламенац, брат Михаилов, јавио је (20. августа) которском ванредном провидуру да су подгорички таоци који су успели да умакну из Скадра изјавили да су у Скадру убијена двојица паша; касније се сазнало да искази нису били веродостојни, већ да су се Махмуд-паша и његови ближи сарадници затворили у скадарској тврђави.⁴² Последње августовске недеље Црмничани су без сметњи одлазили у Бар и Жабљак, изузев Дупиљана, који су важали као Кара-Махмудове присталице. Бољевићи су запленили једну велику и три мање барке, а уз то и нешто стоке Крајињанима зато што се нису предали босанском везиру при његовом наступу ка Скадру.⁴³

С обзиром на то да румелијски и босански опсађивачи нису постигли одлучујуће успехе, Цеклињани су прорачунали да је Махмуд Бушатлија још довољно јак, па су почели прелазити на његову страну. Они су лишили живота једног Зећанина и неког из Враћине, а Селчани су убили извесног Бољевића, очекујући да ће о томе пре или доцније сазнати скадарски господар. Годишњи данак су предали само Дупиљани.⁴⁴ Црмничани су преко Шестана прве седмице септембра сазнали да су румелијски и босански валија ушли у Скадар, да су се Махмудови пријатељи предали и да је сам скадарски мутесариф посечен.⁴⁵ Гласине нису биле тачне. Нема архивских података о држању чланова барске куће Цаушевића, главних Бушатлијиних ривала, према суседној Црмници.

Пошто је Махмуд-паша успео да скрши и протера из Скадра снаге румелијског беглербега и да се измири са босанским валијом, већ око 1. децембра 1787. ситуација се потпуно променила. Дупиљани и Цеклињани су отишли на поклоњење Махмуд-паши. Он их је лепо примио, али је тражио да му донесу три главе Пламенаца. И Спичане је замолио за три главе Пламенаца; ако те главе Дупиљани и Цеклињани не би предали, не би добили дозволу да лове рибу пред славу Св. Николе, односно рибарили би по дозволи његових надређених људи, али уз предавање трећине ловине. Махмуд-паша је тада објавио проглас свим Црногорцима да могу слободно ићи у турске градове. Глуходољани и Сотонићи су одлучили

⁴⁰ Исто, Н 6 (9. VIII 1787).

⁴¹ Исто, Н 10 (4. VIII 1787).

⁴² Исто, D 28.

⁴³ Исто, I 23 (28. VIII 1787).

⁴⁴ Исто, D 41 (13. X 1787).

⁴⁵ Исто, D 49 (8. IX 1787).

да се користе том дозволом, а Бољевићи и Лимљани нису хтели да иду.⁴⁶

Поводом доласка аустријске војне мисије Филипа Вукасовића у Црну Гору показало се да је Махмуд-паша и даље имао знатног утицаја у Црмничкој и Ријечкој нахији. Захваљујући томе утицају аустријска делегација је лакше политички продирала у тим нахијама, јер је у то доба скадарски мутесариф одржавао везе са људима Беча. Вукасовић, са своје стране, трудио се да наговори Црногорце да у савезу са Бушатлијом зарате с Турцима. Почетком маја 1788. године пашу је посетио Илија Ђуровић из Дупила са неколико пратилаца, и паша им је сугерисао да одржавају пријатељске односе с аустријским официрима.⁴⁷ Свештеници из Црмнице су уопште одржавали контакте и добре односе са скадарским господаром. Поред пароха по кнежинама, црквено средиште у Црмници налазило се у малом манастиру на речици Црмници, одакле су калуђери долазили, као и други монаси, на народне скупове кад се радило о избору владике.⁴⁸

Махмудово залагање за рад с Аустријанцима није било искрено, те се Ф. Вукасовић измирио са владиком Петром I, који је наредио Бјелопавлићима да са Вукасовићевим одредом Личана нападу на Жабљак и Спуж. Акцијом на Жабљаку руководио је Михаило Пламенац са хиљаду Црмничана и сердар Ђурашковић са исто толико Ријечана. Напад је изведен 17. јула, и после почетних успеха Црногораца, заузимања Жабљака и Спужа спречила су одељења дошла у помоћ опсадама из Скадра. Борба је обновљена 27. јула, али опет без резултата.⁴⁹

Црмничани су се поново чули у пролеће 1790. године. Са гувернадуром Јованом Радоњићем у Трст је отпутовао М. Пламенац.⁵⁰ Кад је (јуна 1790) велика количина барутног праха, олова и два топића искрцано у Будви, у тај град је сишло 1.200 Црногораца и Црногорки са товарним коњима да пренесу ратни материјал у своју земљу.⁵¹ Међу тим преносиоцима најчешће су били представљени Црмничани. Првих дана јуна Глуходољани су примили налоге гувернадуре и владике да пошаљу људе и стоку за пренос муниције из Будве, али су они то одбили пре него што би дошла аустријска војска да поведе поход на Албанију.⁵²

Кад је после 1788. године настало нешто мирније време, Николи Дворјанину је издато пуномоћство у име целе Црне Горе и придружених предела Брда да оде у Бесаровину и да нарочито у Угарској нађе погодно и компетентно лице које би у Црној Гори завело редовне школе и подигло просвећеност народа. Ту пуномоћ су потписали владика, гувернадур, сердари Михаило Пламенац и Никола Ђурашковић односно и

⁴⁶ Исто, D 36 (4. XII 1787).

⁴⁷ Г. Станојевић, *Црна Гора*, 174-5.

⁴⁸ *Борба Црногораца са Махмуд пашом*, Цетиње 1996, 91 (Вл. Броневски).

⁴⁹ Archivio di stato, Venezia, Prov. gen. di Dalmazia ed Albania, filza 655, Котор 1. VIII 1788, прилог: писмо 25. и 28, 30. VII 1788; Котор, 16. VIII, прилог: писмо са Цетиња 29. VII 1788; В. Ђорђевић, н. д., 90-1, 102.

⁵⁰ ИАК, УПМ ССII, С 37; Г. Станојевић, *Црна Гора*, 224-5.

⁵¹ Исто, ССИ, с 53, 54, 59, 65, 68, 70, 75, 84, 88, 90, 91, 99, 113.

⁵² Исто, ССИ, А 9, 10 (10. VI 1760); А 13 (24. VI 1790).

војводе Ђ. Дрекаловић и Пахул Пипер.⁵³

Сређином децембра 1791. шестанске аге добиле су Кара-Махмудов налог да маркирају напад на Крајину и црмничка села. Слично је поступљено првих недеља 1792. године инсценирањем на Љешанску нахију, да би се нашао изговор да Бушатлија не иде на султанов поход против Руса. Слично томе, из Бара је изведена импровизација према Црмничкој нахији.⁵⁴

Првих дана јуна 1792. Кара-Махмуд је преко повереника настојао да утиче на малодушност Црмничана и житеља три некадашње црногорске општине (Брајићи, Побори, Маине) гласинама да непосредно предстоји покрет скадарске војске.⁵⁵ Махмуд-паша је непрестано слао лађе натоварене храном на Плавницу, а у Бару су чињене велике припреме да се изазове сумња Црмничана да ће пасти под удар војних операција.⁵⁶ До напада са правца Бара није дошло ни јуна 1795. године, кад је предузет наступ трупа против Пипера.⁵⁷

Пред битку на Мартинићима, 20. јуна 1796, одржан је састанак главара Катунске нахије. Позив Црмничанима на скупштину владика Петар I послао је преко Исаије Јовића на Вир, али се црмнички челници нису нашли на састанку нити су о свом недоласку писали владици. На "станку" на Цетињу ухваћена је вера против домаћих размирица до Мале Госпојине и закључена је слога и јединство народа; одлучено је да се земља брани на целом простору од Острога до Сутормана и од Ловћена до Мораче. Нешто пре тога су двојица Цетињана пошла на састанак са Турцима, али од таквих договора никад ништа није испало. О том скупу Црмничане је обавестио владика Петар својом посланицом од 26. јуна, упућену протопопу Тодору и црмничким главарима.⁵⁸ На "станку" 20. јуна митрополит је обавестио Катуњане да Црмничани нису дошли због пољских радова и домаћих прилика.⁵⁹ Може се претпоставити да су Црмничани и Ријечани агресивном пропагандом скадарског паше били доведени у недоумицу, па зато из опрезности нису решили да присуствују збору.⁶⁰ На цетињској скупштини донесена је позната "стега" као законски предлог катунских првака, но њу нису оверили главари Црмнице и две преостале нахије.⁶¹

У одлучујућим биткама на Мартинићима (11/22. јула) и на Крусима (22. септембра / 3. октобра) Црмничани се посебно не помињу,

⁵³ В. Ђорђевић, н. д., 122.

⁵⁴ ИАК, УПМ, ССП, А 21 (28. XII 1790); А 25 (8. I 1791); А 35, А 54, А 78.

⁵⁵ Исто, ССИ, I 37 (11. VI 1792).

⁵⁶ Исто, I 37 (11. VI 1792).

⁵⁷ ИАК, УПМ ССИ, G 1 (28. III 1796), G 3 (4. VI 1796), G 4 (17. VI 1796), G 65 (25. VI 1796), G 67 (29. VI 1796), G 69 (7. VI 1796), G 10 (9. VII 1796), G 116 (10. VII 1796), G 12 (12. VII 1796).

⁵⁸ Бој Црногораца, 68-9.

⁵⁹ Д. Вуксан, *Десет година из историје Црне Горе (1794-1803)*, Записи, књ. 24, април 1940, 196.

⁶⁰ Д. Лекић, *Свољна полијтика Пејџара I Пејџровића Његоша (1784-1830)*, Цетиње 1950, 104-5.

⁶¹ Д. Вуксан, *Пејџар I Пејџровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, 67-8.

мада је Махмуд-паша намеравао да после победе на северној страни Црне Горе ратиште пресели на приморје, полазећи из Бара.⁶² Пред бој на Крусима владика Петар I је молио ћесара у Бечу да бар једна ратна лађа из Боке Которске доплови на ушће Бојане, како би осујетила Кара-Махмудов напад на Црну Гору са јужне стране.⁶³ Турска војска била је распоређена на Пипцу (између Црмничке и Шестанске нахије), али ратни строј није стављен у покрет због кобног исхода по Турке на Крусима.⁶⁴

Bogumil HRABAK

LA PROVINCE DE CRMNICA AU TEMPS DE KARAMAHMUD

R é s u m é

Sur la base de matériaux d'archives, en premier lieu de Kotor, l'auteur couvre la chronique de guerre pendant les années 1777-1796, à l'époque du règne du bey de Skadar-Sandžak, Mahmoud Bušatlija. La province de Crmnica représentait une région attrayante pour les Turcs car elle était la plus riche parmi les quatre provinces monténégrines. Les hostilités commencent dès les premières semaines de 1784, lorsque le pacha égorge plusieurs habitants de Crmnica et de Ceklin. Cette année-là, les Monténégrins paient le tribut de l'état au seigneur de Skadar. Sur l'ordre du pacha, la province de Crmnica se sépare du reste du Monténégro en 1785, lorsque Mahmud avec 30.000 soldats prend d'assaut Cetinje et, au retour, saccage les régions de Grbalj et Paštrovići. Au début de 1787, Mahmud ordonne aux habitants de Crmnica d'attaquer ceux de Brajići qui s'étaient rangés du côté des Vénitiens. Lorsque plus tard le Monténégro subit des attaques, l'obéissante province de Crmnica n'est pas soumise à l'esclavage. La province était divisée en deux camps : l'un était enclin à collaborer avec les Turcs alors que l'autre était pour une association avec les autres Monténégrins. Comme le premier camp était le plus fort, les habitants de Crmnica n'allaient pas aux rassemblements de Cetinje. C'est Mihailo Plamenac qui était l'homme le plus important dans la province de Crmnica. On ne fait pas mention des habitants de Crmnica dans les batailles de Martinići (22 juillet 1796) ni de Krusi (3 octobre 1796).

⁶² ИАК, УПМ С 25 (1. X 1896), С 15 (5. X 1796), С 16, С 14, С 18.

⁶³ Бој Црногораца, 82, владика ћесару 3/14. IX 1796.

⁶⁴ П. Поповић, *Црна Гора у доба Пејџра I и Пејџра II*, Београд 1951, 33.